

ՈՃԻՐ ԵՂԵՌՆ Է ԳՐԵԼ «ՓԱՌԱՅԵՂ»

Սոյն նիւթին վրայ խօսելէ առաջ, երկու խօսք ունիմ ընթերցողին:

Մենք օր մը հետապալ բառին շուրջ վէճ մը ունեցանք Պ. Երուանդ Տէր Անդրէաս-եանի հետ: Այսինքն՝ երբ մենք ինչպէս ուրիշ բառերու կարգին՝ կը գրէինք նաեւ սոյն բառին սխալագրութեան մասին, մը տաւ խնդրին մէջ, եւ երրորդ յօդուածով ձրի տեղ նախատեց մեզ: Մենք ալ որովհետեւ անզգայ փայտի կտոր մը՝ կամ քարի՞ շերտ մը չէինք, քանի մը խօսք ըսինք: Ինքը փոխաբերէր բան չմնաց որ չըսէր: Բայց այս չէ ինչի՞րը, ինքը մեր բարեկութիւնը վերագրեց անմեղ բանի մը՝ չլիշերով անգամ՝ անշուշտ վարպետութեամբ՝ թէ մենք ինչո՞ւ զայրացած էինք:

Ահա այդ տողերը. «Բայց ասոնք Հ. Ղազարկեանին ականջին ծակը չեն մտնել: Անդին կայ «Զօպանեանին քարտը»: Տեղը չէ՛ արդեօք ըսել, զուարճութիւն մը պատճառուելու համար Հ. Ղազարկեանին. — «Թաւալաւորին ձին երեսս նայեցաւ»: Քանի որ Զօպանեանը «յառաջիկայ» կը գրէ ե ոչ յետագայ ? ? ? վերջացաւ: Խեփորին միջոցին կէսը Հ. Արսէնը կերաւ, եւ կէսն ալ Զօպանեանին կերցուց: Գոնէ զինին ինծի ձեռք անխառն: (Աղդարտը 24 Հոկտ. 1929)»:

Այս տողերն էին մեզ զայրացնողը, եւ ոչ թէ ուսուցչութեան խնդիրը. թէ եւ ինքը բողոքովին սուրբ սխտոր կը ձեւանայ, իբրեւ թէ բնաւ անխաբարութիւն ըրած չըլլայ անոր, մինչդեռ սրբիլլայական տոնգերով եւ անախորժ ձեռով մը զայն ուզած էր հասկցնել՝ գոնէ մեզի: Ու յետոյ մատը փաթթած ուսուցչութիւնը՝ բան չթողուց որ չըսէր: Որոտում, փայլակ, կայծակ, ձիւն, եւն. եւն. եւ փրշոք անգամ չեկաւ: Այդ բոլոր որոտողութեամբ բոշոպ ապշուպները ցորեկ բառին զլիտն պայթեցան: Եւ մենք զինքը նախատած չէինք, կեցած են մեր գրութիւնները «Մի՛ գրէք, այլ զրեցեք» ին մէջ, մանաւանդ թէ մեծ յարգանքով:

Վերաբերուած. մենք պիտի նախատինք զինքը, մենք՝ որ խենթ կ'եղինք Պարտիզանի համար, պարտիզանցիի համար, մանաւանդ երբ այդ առձեռ մեզի ուսուցիչ ալ եղած է. ալ ինչե՞ր պիտի չըգրէինք, ինչպէս եւ զրեւ էինք այդ դէպքէն շատ առաջ:

Ողբացեալ Դուրեան Սրբազանի Յորեւանին առթիւ գիրք մը պիտի հրատարակուէր, մենք ալ՝ իբր Դուրեանի աշակերտ՝ զրեցինք յօդուած մը, ուր երկարօրէն յիշած էինք Տէր Անդրէասեանի ուսուցչութիւնը, զինքը գոված մեծ համակարանքով, եւն. եւն. ուրեմն ինչու՞ պիտի զայրանալ յինք:

Այս տողերը զրեցի պարզ ճշմարտութեան սիրոյն համար. պէտք է արգար ըլլալ: Բայց աս ալ պէտք է ըսեմ, որ իր այն յօդուածէն վերջ, ետ ուզեցի ձեռաւ գիրս, եւ ջնջեցի այն մասը, անունն անգամ չլիշերով: Վկայ՝ Եղուարդէմ քաղաքը՝ լայնքով ու երկայնքով...:

Տէր Անդրէասեան երկրորդ ուսուցչէս եղած է. իմ բղջիկ տարիքիս ունեցած եմ ուսուցչի Շարուկանց Պատուելին, պատուական տիրացու Յակոբ Յովսէփեանը՝ հայրը Միւրնի Յովսէփեան տաղանդաւոր եւ անբախտ զրազտին:

Այդ զմայելի մարդն էր որ իմ ճիղմ՝ աղածրի հասակիս մէջ՝ հայերէնի սէրը վառեց իմ ներսս. իր աչքին բիւն էի, բայց աչքին կոպն իսկ չէի խռժոտ տիրացու թագուորին՝ Թուարանութեան ուսուցչին. պզտուիկ գլուխս կ'ընդլզէր դիւարանութեանց դէմ... Այդ աննման պատուելին ապրեցուցած եմ «մեծ զրեքս» մէջ...

Ասիկա՝ հին պատմութիւն:

Դառնանք նորին:

Պ. Երուանդ Տէր Անդրէասեան՝ ինչպէս ըսուեցաւ վերեւ՝ ինծի ուսուցիչ եղած է. ամէն ոք թող զիտնայ. եւ այս իսկ է որ զիս յանհուն տիրեցուց՝ զին շիկ-

նեցուց այս իր վերջին յօդուածը կարգալուս. ցաւեցայ շատ: Գրած է յօդուած մը՝ վերէն վար սխալ. իր ամբողջ ուշն եւ ուրուշը լարած է դիմացիներն չիղերը գըրգըտի իմաստներ յօրինելու, նախատելու, առանց նայելու որ իր համարը՝ որմէ արդէն շատ բան վրայ տուաւ հետագայի շուրջ վիճելուն՝ հոս բոլորովին կը հալի, կը ցնդի: Մեղք ու մեղք, էթէ քառասուն տարիներէ աւելի վարժապետ եղող, «եւ ի նմին իսկ ծնեալ» մարդիկ այսպիսի սխալներ պիտի ընեն, եւ պիտի ջանան՝ ամէն զնով՝ պաշտպանել սխալները որոնք սպողած են տղէտներէ. — ինք մասնաւանդ՝ որ այնքան տարի ուսուցչութիւն է ըրեր, հայ լեզուն սիրցուցեր է իր աշակերտներուն, ընտիր ընտիր կտորներ է կարդացեր լեցուն թերնով Հոմերոսէ, Վիրգիլիոսէ, երբեմն երբեմն «աղուտը է ծօ՛» մը փախցնելով ուսած բերնէն, նոյն իսկ բաներ մըն ալ ցատքեցընելով, վասն զի երբեմն երբեմն փրփրաւոր, մոլեգնէր, եւ դէմքը աշխարհագրութեան քարտէզ կը դառնար՝ ճարմիր ճերմակ իրարու խառնուած, — այսպիսի մէկը երբ կ'իլլէ այսպիսի յօդուած մը կը գրէ, ալ դուն իւերը տես մեր լեզուին ապագային...

Գործս հիմա ընթերցողին հետ է. Տէր Անդրէասեան պարզեց իր տեսութիւնը, «Փառայեղ թէ փառահեղ» վերնագրով իր յօդուածին մէջ. (Սղոյարար, 4 Յունիս). կարգը մերն է. իրմէ սակայն պատասխանի չեմ սպասեր, մի՛ գուցէ այս անգամ ալ ելլէ սատրագամին իշուն կամ ջորիին երեսս նայիլ տայ, այլ չէզոք մէկը ընէ իր դատաստանը՝ յետ կարդալու նաեւ մերինը, առանց կողմնակցութեան:

ՈՃԻՐ ԵՂԵՆՈՒ Է ԳՐԵԼ ՓԱՌԱՅԻՆՆԵՐ

Պիտի գրեմ պարզ՝ դիրաւհասկանալի ոճով: Մեր համառօտ գրութիւնը նախ երեւցաւ «Բազմավէպ»-ի մէջ, եւ ապա առանձին ալ տպուեցաւ «Մի՛ գրէք... այլ գրեցէք»-ին մէջ (էջ 87-88):

Ըսած եմ հոն թէ փառայեղ սխալ է, ու

դիդն է փառահեղ. բերած եմ օրինակներ նախնեացմէ: Ըսեր եմ թէ կազմուած է փառք, ահ, եւ եղ ածանցէն. փառահեղ որ կ'ըսուի նաեւ անկրպիտա, եւայլն:

Այսքան: Մտքս չէր կրնար անցնիլ որ մէկը ելլէր դէմ խօսէր, այսինքն պաշտպան հանդիսանար սխալ գրութեան:

Բայց մտքս շանցածը իրականացաւ, եւ հայկաբանի մը կողմէ: Տեսնենք հիմա թէ ինչ կ'ըսէ Եր. Տէր Անդրէասեան:

«Նախ ըսենք որ այդ բառը «փառաւոր», «չքեղ» հոմանիշները ունենալով, աւելորդ է — կարծես — «փառայեղ»-ին գործածութիւնը»:

Աղէկ որ կ'ըսես, այդ իսկ բաւական չէ՞ր քեզ համոզելու որ «փառայեղ» յիմար երեւոյթով բառ չէր կրնար ըլլալ:

«Մտաւանդ որ երբ անոր մասին խընդիր կ'ունենաս Հ. Ղազարեանի հետ, որուն գրածը գրած, զարկածը զարկած է: Բայց քանի որ անգամ մը գործածուած է, ջանանք — մեր պարտքն է խնդրել — հըսկայէն որ հաճի վար նայիլ եւ եղէգնելուն ալ գոյութիւնը ճանչնալով ներքէր անորը չեն ընկճուիր ոչ իր ստուերէն, եւ ոչ իսկ անկուսի սպառնալիքէն»:

Շատ լաւ կ'ըսես, որովհետեւ Հ. Ղազարեան խելքին փշածը չի գրեր, ալ կը գրէ արդիւններն իր երկայն փորձառութեան, եւ՝ ողջմտութեամբ:

Ընթերցողը այդ անտեղի տողերուն զրուակութիւնն ու այդ եղէգնելուն ջանաշատութիւնը ինքնին պիտի տեսնէ քիչ վերջ:

Աս միայն կ'ըսեմ. քանի որ գիտէր թէ մեզի հետ էր գործը, լաւ չէր ըլլար որ փոխանակ այդ անիմաստ, անի նախատինքններ հիւսնելու՝ աւելի ուշ գնէր գրածին, գրելէն վերջ անգամ մը կարդար թէ ինչ է ըսածը: Այդ գրածը իրեն նախատինքն է. պոռոտախօսութիւն մը՝ բապիկ ամէն կերպով...

«Կը թուի թէ «փառայեղ» կազմուած է փառք բառին ծայրը գետեղուած «եղ» անցնական, գերադրական մասնիկէն, ինչպէս «չարքին շքեղ»:

Ո՛չ թէ կը թուի, այլ իրապէս եղ անեցական մասնիկն է եղածը՝ բայց միացած ահ գոյականին. ահ-եղ...

Բայց թէ ինչո՞ւ «փառեղ» չէ եղած՝ այլ «փառայեղ», կը պատասխանէ. «Լեզուն փայրայեղ խաղեր ունի. Հ. Արսէնը ասիկա չգիտցող չէ. (Հ. Արսէնին անծանօթ են ատանկ ծայրայեղ խաղեր): Առաջին անգամ որ մէկը գործածեր է «փառեղ» տեղ «փառայեղ», ընտիր մտածում մըն է ունեցեր, որովհետեւ «փառեղ» անհաշակ է ևւ շքեղութիւն մօտ ծիծաղելի»:

Տեսա՞ր, սիրելի ընթերցող, հրաշալի պատճառաբանութիւնը: Այդ գործածողը յիմարին մէկն է եղած, որ ձախ ձեռքի շօրհնած շարժումով հոն փոխեր է յիւր: Եարունակներ լսել մեծ հայկաբանը. «Փառայեղին պէս ունինք նաեւ «ծայրաշիջ» զոր վերը գործածեցի արդէն, ծայրը, չափը անցած, ծայրին ծայրը, եթէ կըրնանք այսպէս ըսել, extrême, ինչ որ կ'ըլլայ «ծայրագոյն», աշխարհաբարական բառերու համար: «Մայրայեղ»ը ծայրագոյնին սահմանէն կ'անցնի ի հարկէ: Փառաւոր, փառաւորագոյն, եւ «փառաւորագունեղ» արտառոցին տեղ ինչ լաւ գիտէ «փառայեղ»ը, ինչպէս «ծայրագունեղ»ին տեղ ծայրայեղը: (ա յօդակապը եւ ծայրաւորին հետ զիրարեւու աննեղաշնակութիւնը բառնալու համար կ'իստադրաւայն նոնողիկ յն ընդհուգունք է հին, հնչումի եւ ականջի միանգամայն հեշտ ամուսնութիւն մը (ո՞վ երջանիկ ամուսնութիւն) կազմելով):

Ո՞վ գիտէ ճշգրիտ ուրախացած պիտի ըլլայ Պ. Երուսեղ այս նոնողիկ գիւտն ըրած ըլլալուն համար, թերեւս ասելի քան Գլուսնոսն երբ Ամերիկայի գիւտն ըրաւ:

«Հո՞վ «փառայեղ»ը առ նուազն անհաշակ պիտի ըլլար: Հեղոյ կը նշանակէ թափել, լեցնել: Աւելորդ է երկարել այս մասին»:

Մենք զրած էինք. «Եմաստը կամ անեղ փառօք. կամ որ փառք կը հեղու: Բայց հիշո՞նք է անեղ փառքով»:

«Անեղ փառքով»ը չի յիշեր մեծ հայ-

կաբանը. «աւելորդ» է եղեր «երկարել այս մասին». գործին եկածը դերը անցեր է:

Կը վերջացնէ իր «փոքրիկ դիտողութիւնը, խնդրելով, խնդրել համարձակելով որ Հ. Արսէն եււ ընդունի «փառայեղ» (յո՞վ) տրամաբանութիւնը, (մեղ այս բանին), որովհետեւ զիս պիտի չկրնայ համոզել իր նոր Հ ո՞վը, որուն կը թուի շատ կապուած է, իր անունին կից արժանաւոր տիտղոսին սկզբնատառը ըլլալով» (շնորհ... ազնիւ ալ է մեր Պ. Երուսեղը):

Գրեթէ ամբողջ էական մասը դրի մեր հայկաբանին այս այնչափ անչափ տարամարանական տեսութեան:

Հիմա, սիրելի ընթերցող, հետդ եմ, ուշ դիր:

Բայց նախ երկու խօսք ունիմ յ զրի մասին:

Յ գրեր մեր լեզուին մէջ երբեք դիրք ունի, եւ այդ երբեք դիրքերուն համեմատ ալ՝ հնչում կամ ձայն: Կը դրուի բառի մը սկիզբը, մէջը եւ վերջը:

Բառերուն սկիզբը ունի հոյի ձայն. մէջը ի-ի, վերջը անձայն: Այս երեք դիրքերն ու ձայններն ալ կը տեսնուին աս՝

յայտնուեցայ բառին մէջ. սկիզբինը հ, մէջինը ի, վերջինը անձայն:

Սկիզբինը միշտ թանձր է, այսինքն հոյ. մէջինը միշտ ի, արմատական եւ անձանցեալ բառերու մէջ. սակայն հոյ՝ երբ արդուութեան կամ բանացման ատեն յաւշորդ բառը յիով սկսող բառ մըն է. այն ատեն իր բուն թանձր ձայնը կը պահէ. յոյս, մեծայոյս, անյոյս, յատուկ, ինքնայատուկ. յարմար. անյարմար. յայտ, անյայտ: Ասկէ դուրս չկայ ոչ մէկ պարագայ ուր հոյի հնչում ասնինայ, այլ միշտ ի. վերջինը քանի մը միավանկ բառերու մէջ կը պահէ ի ձայնը. հոյ, թայ, վոյ, այ, հնւ:

Այս այնքան պարզուկ ծանօթութիւնը, զոր մենք մեր աշակերտներուն կը սորվեցնենք նախնական դասերուն, ծանօթ չէ քառասուն եւ ականի տարիներէ հետէ

եւ «ի նմին իսկ ծնեալ» վարժապետ Տէր Անդրէասեանի, թէ ոչ՝ այսպէս գնտոլ մտտով սխալէ սխալ չէր գլորեր:

Մեր լեզուին մէջ օրէնք է սրբազնասուրբ որ աւելն վերջ երբ է, է, ի, ո ձայնաւորները կու գան՝ մէջերնին յի մը կը դրուի՝ Տէր Անդրէասեանի բառով՝ «նոնոշիկ», «կիսաբաղաձայն», ի հնչումով, ըլլայ օտար լեզուներէ տառադարձուած բառերուն, ըլլայ մեր լեզուի բառերուն մէջ:

Աժր բառը նախնիք ըրին այիւր, Israëլը իսրայէլ, Միքայէլ, Նարանայէլ, Եղայէլ, Միսայէլ, Աշիյար, Ալեհովն, Փաղայաղ, Մանայէն, Եսայի, Նայիւն, Կայիւն, Կայիափա, Ռերայիյա, Նիկողայոս, Արքիդայոս, եւն, եւն, Բնագործներուն մէջ չկան այդ յիւրը: Ա վերջացող բառերն ալ հռովման ատեն՝ կ'առնեն յի մը. Անեա, Աննայի, Աննայէ, Աննայով, այսպէս ամէն բառ:

Արդ, սիրելի ընթերցող, կը հարցնեմ քեզի, այս «նոնոշիկ», «կիսաբաղաձայն» յիւրը ինչպէս կը հնչենք հոյ թէ ի:

Այբրը՝ անէր կը հնչենք թէ այիւր, իսրանէ՛ր կը հնչենք, Միքանէ՛ր, թէ իսրայիլ, Միքայիլ:

Ինչո՞ւ իսրանէլ, Միքանէլ չենք հնչեր. որովհետեւ այդ յ—երը «նոնոշիկ» են: Հոյ պիտի հնչէինք այն պարագային՝ երբ ասունք բարդուած կամ ամանցուած բառ ըլլային՝ եւ յաջորդ բառը սկսէր յ—ով: Անայոս, միայոս, եւն, կը հնչենք անհայտ, միանայ:

Արդ, ըսէ ինծի, հայու տղայ, փառայիւր ընտո՞ր պիտի հնչենք. փառայիւր թէ փառանիւ. . . . այդ փառայիւրին յիւ ինչ տեսակ գիր է, վերի «նոնոշիկ»ներէն է. այո՛, պիտի ըսես. այն ատեն ինչպէս կընաս հոյ հնչել. Բնչ օրէնքով կընաս այդ ձայնը տալ՝ այդ «նոնոշիկ» յիին: Պատասխան տուր ինծի, հայու տղայ. . . . իսկ եթէ ի պիտի հնչենք, ըսէ ինծի. աշխարհի վրայ եղած է կամ կընայ ըլլալ աւելի աշխարհակ, աւելի հրէշային բան՝ քան փառայիւրի պէս անհեթեթ բառ մը ենթադրել մեր լեզուին մէջ:

Առնենք մեր չքից, ընչից, մագից, անձնից, զօրից, ակնչից, աննչ բառերը, եւ ընենք չքայից, ընչայից, աննչայից, զօրայից, ակնչայից, անայից, ահա ճիշդ ասոնց ցեղէն է փառայիւրը. եթէ այդ փառայիւրը փառանից պիտի հնչենք, այն ատեն միւսերն ալ պէտք է հնչենք չքանից, ընչանից, անանից. եւն, այիւր՝ աներ, իսրանէլ, Միքանէլ, Նիկողանոս, Արքիդանոս, եւն, եւն:

Բայց այսպէս չենք կրնար հնչել, նոյն ինքն մեծ հայկաբան տիար Երուանդ Տէր Անդրէասեան կը սաստէ, «ս յօդակալը է ձայնաւորին հետ զիրարելու աններդաշնակութիւնը բառնալու համար կիսաբաղաձայն նոնոշիկ յն ընդելուզուեր է ե—ին, հնչումը անկանիւ միանգամայն հնչտ ամուսնութիւն մը կազմելով» (ո՛վ երջանիկ ամուլ, արծանաւոր ձեզ պստկողին...): Որով պէտք է հնչենք փառայիւր... Ինչպէս պիտի հնչենք ձիւրայից, ձիթաիւց կուպիտ բառին ուրիշ մէկ ձեւը. կամ ինչպէս կը հնչենք իսրայէլ, Միքայէլ, այիւր, եւն. եւն. տես վերեւ:

Եւ միթէ կարելի էր երազել անգամ այդպիսի վայրենի բան սա մեր հրաշալի, երկնաստեղծ լեզուին մէջ, շէնքն ու շնորհքը սիրեմ, այն լեզուին՝ զոր մեր Սուրբերը, Սահակն ու Մեսրոպը՝ պանծալի զոյգը, Եզնիկներն ու ընկերները, դասաւորեցին, կազմաւորեցին. այն հրաշափառ լեզուն որուն ընթերցումը մարդուս սիրտն՝ հոգին կը փոխարէր բարձրերը, զմայլելին եւ նախանձելին. այդ զմայլելի լեզուն, կ'ըսեմ, այդպիսի հրէշային հնչիւն կրնար ունենալ իր մէջ:

Հիմա մտիկ ըլլէ, սիրելի ընթերցող. փառանիւ բառը կազմուած է փառք, ան, բառերէն եւ եղ ամանցէն՝ որ ճոխութիւն կը ցուցնէ: Ահը միացած է եղին եւ կազմած անից ամականը, անիցն ալ միացած է փառք—ին. բարդութեան ատեն յոգնակիի քէն կ'իյնայ, ինչպէս «կեանք—արար» կենարար. այսպէս ալ փառք—անից՝ փառանից, ինչպէս նաեւ աննղափառ, զոր փառքատունէն ստեպ կը գործածէ Հոմերի իլիականին թարգմանութեան մէջ:

Փաստայեղ զրեւը ոճիրնհրուն ամենէն սեւը, ամենէն քրէյքուրն է, զոր հերմկցնելու համար չեն բաւեր ոչ տիեզերքի բուրր ջուրերը, եւ ոչ գերմանացւոց հնարած արատ մաքրող բոլոր քիմիական նիւթերը:

Բայց այսպիսի պարագաներու մէջ մեր հրաշալի լեզուն չունէր ընկիւղ ուրիշ բան: Ունէր: Այսինքն երբ ուզէր գործածել այդ եղածանցը եւ անկէ առաջ ծայնաւոր գտնուէր՝ պիտի զնէր զգիրը. արդէն այդ եղածանցէն ունինք զեղ արմատը, որմէ զեղում, զեղանիմ բայերը եւ զեղուն ածականներ: Պիտի ընէր ուրեմն իմաստագեղ, յորդագեղ, եւ ոչ թէ իմաստայեղ, յորդայեղ, Նոյն նման թէ՛ փառքին վրայ ուզած բլլային եղածանցը զնել՝ այնպէս ինչպէս պատգամել կը ջրդի Տէր Անդրէասեան, այն առեւն յիի տեղ պիտի զնէին զայ, եւ պիտի ըսէին փառագեղ, եւ ոչ թէ փառայեղ: Բայց այդպիսի բառ գոյութիւն չունի. ասոր պէտքը չէ ունեցած հայ լեզուն:

Տեսնենք Տէր Անդրէասեանի միւս սըլաւները.

«Փառայեղ» ինչպէս ունինք նաեւ «ծայրայեղ» զոր վերը գործածեցի արդէն, ծայրը, չափը անցած, ծայրին ծայրը, եթէ կրնանք այսպէս բսել, extrême, ինչ որ կ'ըլլայ «ծայրագոյն», աշխարհագրական բառերու համար: «Երայրայեղ» «ծայրագոյն» ինչպէս սահմանէն կ'անցնի ի հարկէ»:

Ո՛րչափ բառ՝ նոյնչափ սխալ:

Նախ եւ առաջ «փառայեղ» զ՝ այնպէս ինչպէս կ'ընդունի Տէր Անդրէասեան՝ նոյնը չէ «ծայրայեղ» ինչպէս: «Երայրայեղ» ինչպէս արմատն է յեղուր բային, եւ իր յին՝ հոյ է, եւ կը հնչենք ծայրանեղ. այսինքն՝ ծայրեղի տեղ փառայեղ եղած է, ինչպէս փառեղի տեղ փառայեղ եղած է կ'ըսէ Տէր Անդրէասեան. ասոր յին այն նոյնեղիկ յին է: Հայկազեան կը սահմանէ. ծայրայեղ. Յեղաշրջեալ ի միոյ ծայրէ ի միւս ծայր. զէմ ընդդէմ. «Յերկաքանչիւրոցն զանգիւտեալ հրաժարիցէ ծայրայեղ խոտորմանց»

Յն. իմ. տտ. — Զախլախեանն ալ իր հայտալ բառգրքին մէջ կը զնէ. «որ ի միոյ ծայրէ անցանէ ի միւսն, զէմ ընդդէմ խոտորմունք»:

«Երայրայեղ» բառը ունէ գործ չունի «ծայրագոյն» ինչպէս աստուած մեկնութիւնն ալ բոլորովին սխալ է. կ'ըսենք «ծայրագոյն վարդապետ, ծայրագոյն պատրիարք», ծայրագոյն գահ, աստիճան, բարութիւն, արուեստ, շնորհք, ծերունի, լոյս, սուգ, եւն. եւն. — Նաեւ ծայրագոյն արեւելք, եւն:

«Երայրայեղ» ինչպէս իմաստը բոլորովին տարբեր է, ինչպէս յայտնի է դրուած օրինակներէն, այսինքն միշտ խոտորի՝ գէշ իմաստով:

Նորայր extrême բառին դիմաց Արդ նշանակութեամբ կը զնէ. Որ չկայ ի չափու. որ անցանէ ըստ չափ. ծայրայեղ. (= որ յեղու, յեղաշրջի ի միոյ ծայրէ ի միւսն):

Extrémité. 5. ծայրայեղ խոտորումն. ծայրահեղութիւն. (նոր բառ): Բազրատու ինչ՝ իմ բառգրքիս մէջ. Extrémité furieuse զէմ կը զնէ. ծայրայեղ մոլորութիւն, փոխանակ ըսելու «մոլեգին ծայրայեղութիւն», որովհետեւ նախնիք չունին զոյականը. զոյականն ամական է ըրած, եւ ամականը զոյական: Նախնեաց օրինակներն ալ նոյն գէշ իմաստով էին:

Եթէ ուզենք վերել յիշուած բառերուն ըզվ զնել «ծայրայեղ», պիտի հասկնանք «ծայրագոյն» ինչպէս աստուած. «ծայրայեղ վարդապետ» ըսել պիտի ըլլայ մէկը՝ որ չափ չունի, չափը կ'անցնէ, եւն. Պիտի ուզէինք պատուել, եւ պիտի նախատեսնէ: Իսկ ըստ մեր նոր հայկաբանին՝ ծայրագոյնին գերադրականը «ծայրագունեղ» ը՝ «ծայրայեղ» եղած է եղեր: Իրաւ, իրաւ հրաշալի գիւտ: Արդի ժամանակներու մեծ հայկաբանին ներքի է բառերուն նոր իմաստ տալ՝ նոր լեզու ստեղծել: Ունի. թոռները կրնան ստեղծել՝ ինքը ինչն պիտի չկրնայ... շնորհաւորելի է... ինք զլեց անցաւ ունիթոռները. մարդիկը «ծայրագունեղ պատրիարք» կ'ըսէին, բայց

մտքերնէն անցած չէր «ծայրայեղ» պատրիարք ըսել:

«Փառաւոր, փառաւորագոյն, եւ «փառաւորագունեղ» արտասոցին տեղ ինչ լաւ գիւտ է «փառայեղ», ինչպէս «ծայրագունեղ»ին տեղ «ծայրայեղ»:

Ո՛րչափ բառ՝ նոյնքան հայհոյութիւն հայ լեզուին սգւոյն դէմ: Հայ լեզուի մէջ գոյնը գերադրականն է, անկէ վերջ ոչ մէկ բան կրնայ դրուիլ. «եւ օձն էր իմաստաւոր» ըսելը՝ ամենէն իմաստունն էր ըսել է: Աս մէկ — «Փառաւորագունեղ»ը ունիթոականն ձեռն է՝ որուն գիրկը կ'իյնայ այս անգամ՝ երբեմն Բագրատունին, Հիւրմուրզը պարտող հայկաբանը. դնել այդպիսի բառ մը լեզուական խնդրի մը լուսաբանութեան առթիւ՝ հայհոյել ըսել է՝ եւ գէշ տեսակէն — Այս երկուս — Դնել «փառաւորագունեղ» այսինքն չգիտնալ հայ լեզուին օրէնքը, այս երեք: Հայ լեզուն կը դնէ եղ եւ գոյն միասին, բայց մինչ անոք առաջ, եւ յետոյ գոյն. օրինակներ. ունեցաւ, ոյժ—եղ—գոյն, անկապոյն, ընկղագոյն, հանձարեղագոյն, զօրեղագոյն, հզօրեղագոյն, շքեղագոյն, որոնք ըստ նոր եւ մեծ հայկաբանին պէտք էին ըլլալ ու ժազունեղ, անազունեղ, ընչազունեղ, հանձարագունեղ, զօրագունեղ, հզօրագունեղ, չքագունեղ...:

Իսկ չորրորդ հայհոյութիւն՝ «փառաւորագունեղ»ին տեղ «փառայեղ» դնել եւ «ծայրագունեղ»ին «ծայրայեղ», եւ ըսել թէ՛ ինչ լաւ գիւտ է, համարելով վայրկեան մը որ այդպիսի ցուցանքներ գոյութիւն ունեցած ըլլային հայերէնի մէջ:

Վերը տեսանք որ նախնիք անկ, հօրեղ, ընկղ, եւայլն, ածականները քրոնք կազմուած էին եղ անցական մասնիկին. ըով՝ գերադրական ըրին — գոյն աւելցնելով անոնց վրան, անկղագոյն, հզօրեղագոյն, ընկղագոյն ընելով: Իսկ հոս՝ մեր հայկաբանը «փառաւորագունեղ»ը, «փառայեղ» ըրած ատեն՝ կը յայտնէ թէ ա-

նանկ լեզուական կազմութիւնն քնաւ հասկըցող մէկը չէ. իր այլանշակ «փառաւորագունեղ» եւ «ծայրագունեղ» ցուցանքներն երբ — գոյն ամենքը կը վերցնէ՝ իմաստն աւելի կը պզտիկնայ. առոնց բուն ձեւը պիտի ըլլար «փառաւորեղագոյն», «ծայրեղագոյն». վերցնելով «գոյն»երը կը մնան փառաւորեղ, ծայրեղ, (հայկաբանին «փառայեղ» — «փառեղ» իմաստով, եւ ծայրայեղը — «ծայրեղ» իմաստով): Մինչ ինքը ըստ իր նորահար գերականութեան՝ «փառայեղ»ն ու «ծայրայեղ»ը «փառաւորագունեղ»ին եւ «ծայրագունեղ»ին իր գերադրական կը դնէ: Ո՛վ մեծի իմաստութեան առնէ...:

Եւ ինչ որ օրինակ վարժապետը «կը խնդրէ, խնդրել կը համարձակի որ Հ. Արսէն եւս ընդունի «փառայեղ» (յ ով)ին տրամաբանութիւնը, որովհետեւ զինքը պիտի չկրնայ համոզել եղեր իր նոր Հովմ...»

Հ. Արսէն դեռ գազաշոտած չէ, եւ դեռ ի վիճակի է չարն ու բարին իրարմէ զանազանելու... ուստի իրեն կը ձգէ այդ չնաշխարհիկ «տրամաբանութիւն»ը, եւ կը համարձակի թելադրել իրեն, իրը հայրենակից, իր իր երբեմնի աշակերտը, որ բարեհաճի տեղուկը ծայրը նստիլ, եւ ուրիշներուն հանգիստը չխոռովել. այսպիսի անհամ նիւթերու վրայ զրկէն ինչ օգուտ. անդին հազար տեսակ կարեւոր նիւթեր կան՝ որոնց ժամանակ չննք կրնար հասցնել: Խաբարաք տեղը ճիւղերուս պլլուեցաւ, բացատրեցիք ըսինք, անօգուտ. խօսք հասկնալ չուզեց, ձրի տեղ նախատեց, պոռաք գոռաք, եւ ո՞վ կորսնցուց. ապահովապէս մենք բան մը չկորսնցուցինք, մեր հետագան առնիք պէս կեցած է իր տեղը, եւ Տէր Անդրէասեանի բոլոր թոռները՝ օխտը պորտը՝ սոյով սոսիով՝ ոչ այն հոն կրնան յի ընել, եւ ոչ ալ փառանկեղեր. անոնք կեցած են փառանկեղօրէն, եւ կը ծիծաղին Տէր Անդրէասեանի վրայ:

Հ. Ա. ՂԱԲԻՅԱՆ